

Celal Türer, *Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlaka*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, 374 s.

Değerlendiren: Hasan Yücel Başdemir

Felsefi düşünceye giriş için en uygun disiplinin hangisi olduğu meselesi çok eskilere dayanır. Farabi, bunun üzerine ayrıntılı bilgi verir. Onun yazdığına göre Platoncular, felsefeye geometri ile başlamak gerektiğini ileri sürmektedirler. Aristoteles'in halefi olan Theofrastos ise doğru başlangıcın ahlakla olacağını söylemiştir. Saydalı Boethus, fiziği seçerken öğrencisi Andronikos mantığı uygun görmüştür (Farabi, 2003, s. 113). Yirminci yüzyıl filozofu Emmanuel Levinas da felsefi düşüncenin, "ben'in başka'sı hakkındaki aşkınlık deneyimi" olarak yorumladığı ahlakla (etik) başlaması gerektiğini söylemiştir.

Ahlaktan Felsefeye, Felsefeden Ahlaka kitabı, yazarın farklı zamanlarda yazdığı on dört makale ve bir girişten oluşuyor. Kitabın başlığı, içerikle ilgili önemli ipuçları vermekte ve Farabi'nin "Önce hangi disiplin?" sorusunu akla getirmektedir. Farabi, "Felsefeye başlamadan önce ahlakı iyileştirmek gerekir." diyor ve ardından "Ahlakı düzelttikten sonra zihin gücünü geliştirmeli." diye devam ediyordu. O, bu şekilde önce ahlak, sonra felsefe diyor; ama felsefenin de bizi götürdüğü yerin ahlak (istikmalü'n-nefs) olduğunu ileri sürüyordu; yani önce ahlaktan felsefeye, sonra da felsefeden ahlaka giden bir yol vardır.

Bu kitapta da felsefe ve ahlak, yaşam üzerinden bir araya getiriliyor ve aralarında karşılıklı senkronizasyon kuruluyor. Kitabı, iki bölüm olarak düşünebiliriz. Doğrudan ahlak düşüncesine dair yazılardan oluşan ilk bölüm, geleneksel-normatif ahlak anlayışlarına karşı eleştirel bir tutum içindedir ve bugüne ait bir ahlak inşa etmek istercesine bir tutkunun izlerini taşır. İkinci bölüm ise benlik ve yaşamın ahlaki bir zeminde gelişiminin imkânını araştırır. Makalelerin tümünde belirgin

@ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi. basdemir@hotmail.com

şekilde göze çarpan şey, hayatın devamlılığına ve dinamizmine yapılan vurgudur. Bu açıdan farklı makalelerdeki ortak temanın, daimî bir oluş haline, bir imkânlar dünyasında yaşadığımızı, bu dünyayı eylemlerimizle deneyimlediğimize ve öteki ile ilişki içinde bitimsiz bir şahsiyet oluşturma süreci yaşadığımızı yapılan vurgu olduğunu söyleyebiliriz. Felsefe, hayatla başlar, hayatla devam eder ve hayatla biter.

Türer, ilk makalesinde sorunu, “ahlakî ve ahlakî eylemi üretememe, değerlerimizi gündelik hayata taşıyamama ve hayatı istediğimiz kıvama getiremememe” olarak ortaya koyuyor (s. 10, 67). Ahlakî hayatın bir bütünlük arayışı olduğuna ama bu bütünlüğün “apaçık cevaplar” içeren durağan kuramlarda değil, yüksek bilinç sahibi öznenin hayatın sürekli oluş hali içinde yakalaması gereken bir süreç olduğuna işaret edilmektedir (s. 38). Bütünlük arayışı, bilinçli özne ve ahlakî hayatın dinamizmi, tüm yazılarda dikkat çeken temel unsurlar. Bu üç fikriyatın tezahürlerini tüm makalelerde görebiliyorsunuz. Örneğin öznenin yüksek bilince erişme süreçleri kitap boyunca dokunmuş ince nakışlar gibi her yerde karşımıza çıkar. Ahlakî hayat kişiyi önce bilinçlerin karşılıklı ilişkilerine, sonra da sonsuza açarak şahsiyet oluşturmaya yol açar. Kişilik, nihayetsiz ve sonsuz bir oluşum; sonsuz bir yetkinleşme hali olarak tanımlanır. Şahsiyet veya yetkinlik dediğimiz hal, parçaların toplamı olarak ortaya çıkmaz; o bir inşadır, eylemlerde tezahür eden bütünlükcü bir var olma tarzıdır. Ontolojik özne olmaya doğru varoluşun merkezine ilerlemedir. Bu noktadan hareketle ahlak, öznenin dışında, onu tayin eden bir alan değil şahsiyetin varlık sahasındaki tezahürü olarak tanımlanır. Bu tezahür, sonsuz yetkinleşme halinin eseri olarak hem tecrübi dünyamızda hem de yüce ve aşkın olanı seçtiğimizde inanç dünyamızda bulunur. Yazar, burada “ontolojik ben” olmanın özlü bir tasvirini verir. Bu benlik tasvirleri, bilincin kendi dışında olana doğru yönelmesi ile başlıyor, şahsiyet olarak tezahür ediyor ve aşkın olana kadar uzanıyor. Yani özne önce kendi dışına taşıyor ve sonra tekrar kendine dönüyor (s. 43). Öznenin uzandığı deneyim alanı ne kadar genişse geri dönen şey de (o her ne ise) o kadar yetkinleştirici oluyor. Yazarın ifadesiyle eylemle ahlakî amaç olan mutluluk arasındaki fark o denli kapanıyor (s. 46). Kitabın adındaki “ahlaktan felsefeye ve felsefeden ahlaka” yolculukla anlatılmak istenen de bu gibi görünüyor.

“Ahlak ve Müeyyide” makalesi; ahlakî yaptırımları ele alıyor ve onların hukuki ve diğer fikrî yaptırımlardan farkını, ahlakî eylem üzerindeki etkilerini analiz ediyor. Bu kısımda en dikkat çeken unsur, Antik Çağ’dan günümüze ahlak düşüncesindeki dönüşümlerin müeyyide/yaptırım ekseninde belirgin hatlarla (s. 53) ortaya koyulmuş olmasıdır. Ayrıca Kant’ın ahlak düşüncesinde özgür iradenin yaptırımını yerini almasından başlayarak olgulardan uzak olmaya kadar yapılan eleştiriler de

derin bir felsefi zemine sahiptir (s. 58). Yine Yeni Çağ'da "erdem" kavramının yerini "değer" kavramına bıraktığı (s. 67) tespiti de ahlak tartışmalarına getireceği canlılık açısından oldukça önemli görülmektedir.

William James'in pragmatizmi ekseninde ahlak ve özgürlük ilişkisinin ele alındığı bir makalede kuramların işlevselliği dışlaması eleştirilmekte, ahlakın metafizikle olan ilişkisinin uygun şekilde kurulması gerektiği belirtilmekte ve ahlakın gerçekliğin farklı formları bulunduğu düşüncesine dayanması gerektiği ileri sürülmektedir. "Algısal akışın hiçbir parçası, diğer bir parçasıyla tam olarak özdeş olmadığından her tecrübeye yeni ve değişik bir şey daimi olarak vardır. Zaman yeni anlarda tomurcuklanan ve onların her birinin daha önce olmayan ferdiyetlerinin muhtevalarını temsil eder." (s. 81) "İnsan hayatı tesadüflerle oluşmaz, aksine eleştirel düşüncenin ve özgürlüğün dikkatlice kullanımının sonucudur." (s. 84) O halde ahlaki hayatımızı tercihlerimizle biz oluşturuyoruz. W. James'in politik özgürlüğü, "toplum algısı" ve "medeniyet seviyesi" ile ilişkilendirmesinin (s. 86) ise jakobenik bir tavrı çağrıştırdığı gözden kaçmamaktadır.

Kitaptaki iki makale ahlak ve eğitim arasındaki ilişki için uygun nokta aramaktadır. Eğitim, deneyimlerle oluşan şahsiyetteki devamlılık ve tutarlılık olarak betimleniyor; yaratıcı eylemle, değer ve kişilik alanının genişlediğine işaret ediliyor (s. 105). "Günümüz Ahlak Sorununa Kur'anî Yaklaşımlar" en etkileyici makalelerden birisi. Burada önce değerlerin kaynağı ve statüsü sorunu ele alınıyor ve ardından modern ahlak teorileri üç başlık altında ele alınıyor: sonuççuluk, ödev ahlakı ve erdem ahlakı. Daha sonra bu teorilerin metafizik temellerinin olmamasının veya zayıf oluşunun ortaya çıkardığı sorunlar tartışılıyor ve Kur'an açısından bu teoriler değerlendiriliyor. Kur'an'a göre nihai iyinin ve değerlerin merkezinde Allah vardır (s. 143). Bu makaledeki ahlakın kendinden menkul insana dayanmış olması, bir sonraki makalede modernliğin ortaya çıkardığı ahlaki bunalımın nedeni gibi durmaktadır. Çünkü modern insanın ontolojik zemini kaybetmesi nedeniyle varlık-bilgi-değer eksenini kaybettiği ve varoluşsal bir çıkmaza sürüklendiği söylenmiştir (s. 163). "Pragmatik Çevre Etiği" makalesi, modern çevre sorunlarına yine doğanın içinde elde edilen, öznel deneyimle ortaya çıkan değerlere bağlı bir çıkış sunmaktadır.

Ardından kitabın ikinci bölümü diyebileceğimiz makaleler başlıyor ve bundan sonra da benliğin ahlaki gelişiminin diğer felsefi disiplinlerdeki tezahürlerine yer veriliyor. Whitehead'in din ve medeniyet üzerine düşüncelerini inceleyen iki makaleden sonra yine kişinin kendisinden vazgeçmeden, değişmeden ve ödün vermeden uzlaşmasının ahlaki değeri tartışılıyor (s. 282).

“Pragmatizmin Doğruluk Evi” makalesi, pragmatik doğruluk kuramını ele alır. Ancak doğruluğun sonuçlardan, risklerden, beklenti, arayış ve sonuçlardan ayrı olmadığı ortaya koyularak etik olanla epistemik olanın sanıldığı kadar da birbirinden uzak olmadığı anlatılır. Doğrulama değer yüküdür ve bu nedenle ahlaki bir zeminde ilerler (s. 313).

Kitabın son makalesi de yine benliğin gelişimi, imkânlar, dinamizm ve bütünlük arayışı ile doludur. Bu sefer, dinî yönelimin varoluşumuzun en derin ve en önemli yönlerine sağlayacağı katkılara John Dewey’in dine bakışıyla vurgu yapılmaktadır. Dewey’in dinî deneyimlerin özgünlüğünü kaybettiği, ahlaki tatile çıktığımız ve bunun sonucu olarak da yüksek değerlerin oluşmadığı tespiti kayda değerdir (s. 340).

Bu kitap, ahlak felsefenin neredeyse tüm problemlerini vukufiyetle irdeler. Yaptırım problemini, özgür irade tartışmasını, mutluluk çözümlemesini, motivasyon sorununu, değer problemlerini, Tanrı’nın etikteki yerini vs. Tüm problemleri birbirine bağlayan ana temalar vardır. Değerler alanını ve kişiliği genişleten yaratıcı eylem, bizi felsefenin amaçladığı engin sulara doğru çekebilecektir. Bu gidişin tek bir yolu ve istikameti yoktur. Ahlakın veya felsefenin “herkes için” bir standardı ve sabit bir amacı yoktur. Yaratıcı eylemin sahibi, yaşadığı düşünsel dünyanın ne kadar geniş olduğunu deneyimledikçe bu hırçın denizin mutlu öznesi olacaktır. Eylem, özneyi bu düşünce iklimine ve bu iklim de onu yeni eylemlere taşıyacaktır. Ahlaktan felsefeye ve felsefeden ahlaka.

Kaynakça

- Celal, T. (2017). *Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlaka*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Farabi. (2003), Felsefe Öğrenmeden Önce Bilinmesi Gereken Konular. M. Kaya (Ed.), *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri* içinde (s. 109-115). İstanbul: Klasik Yayınları.